कार्त्तिकेय पु० कृत्तिकानामपत्यं पाल्यत्वेन ढक्। अग्निनिषिक्तरुद्रतेजस उत्पन्ने कृत्तिकाभिः पालिते स्कन्दे देवे कार्त्तिकशब्दे तत्कथादि उक्तम्। रामायणे तु संक्षेपेणोक्तं यथा "कुमारश्चाभवत् तत्र तरुणार्कसमद्युतिः। वह्नितेजोभवः श्रीमान् गङ्गाकुक्षिपरिच्युतः। तं कुमारं ततो जातं दृष्ट्वा सेन्द्रा मरुद्गणाः। तदा क्षीरप्रदानार्थं कृत्तिकाः संन्ययोजयन्। ताः क्षीरं तस्य देवस्य समयेन ददुस्तदा। स्यादस्माकमयं पुत्रः ख्यातो नाम्नेति राघव॥ अन्योन्यं पिबतस्तासां तनयस्य मुखानि षट्। समभूवन् महाबाहो! षण्मुखस्तेन विश्रुतः। ततस्तादेवता ऊचुः कार्त्तिकेय इति प्रभुः। पुत्रोऽयं जगति ख्यातो भविष्यति न संशयः"।

कार्त्तिकेयप्रसू स्त्री कार्त्तिकेयं प्रसूते प्र+सू-क्विप्। पार्वत्यां शब्दरत्ना०। पार्व्वत्यां शिववीर्यनिषेककाले देवैर्विघ्ने कृते तद्रेतसो भूमिवह्न्यादिनिषेकेण तस्योत्पत्तेस्तस्यास्तदीयमूलकारणत्वात् तत्प्रसूत्वं यथा ब्रह्मवै०पु०गणेशख०"सम्बभूवरहः क्रीड़ा पार्वतीशिवयोः पुरा। दृष्टस्य च सुरैः शम्भो र्वीर्य्यं भूमौ पपात ह। भूमिस्तदक्षिपत् वह्नौ वह्निश्च शरकानने। तत्त्वं पुष्टः कृत्तिकाभिः"। षट्सु ऋषिपत्नीषु वह्नेरेतसो निषेके ताभिश्च शरवणे क्षेपात्तज्जन्मे तस्यमूलमग्निकुमारशब्दे ५४पृ० भारतवाक्यं दर्शितम् तेन गङ्गायां निषेकाज्जन्मकथनन्तु कल्पभेदादित्यविरोधः।

कार्त्तायणि पु०स्त्री कर्तुरपत्यम् कुर्वा०ण्यः कार्त्त्यः तस्यापत्यम् "अणोद्व्यचः" पा०फिञ् यलोपः। कर्तुरपत्यस्यापत्ये।

कार्त्तिकोत्सव पु०७त०। १कार्त्तिककर्त्तव्ये उत्सवे उपचारात् तदाधारे कार्त्तिकपौर्णमासीरूपे २काले त्रिका०।

कार्त्स्न्य न०कृत्स्नस्य भावः ६त० ष्यञ्। साकल्ये "विभाषा सातिः कार्त्स्न्ये" पा० "तन्निबोधत कार्त्स्न्येन द्विजाग्र्यान् पङ्क्तिपावनान्" मनुः। [वा। कर्दमेन रक्ते वस्त्रादौ।

कार्दम(मिक) त्रि० कर्दमेन रक्तं अण् वृत्तिकारमते ठक्

कार्पट पु०कर्पटएव स्वार्थेऽण्, कार्पटः, स इवाकारोऽस्त्यस्य, अच् वा। १जीर्णवस्त्रखण्डे (लाता कानि)। तादृशं वस्त्रयुक्ते २कार्य्यार्थिनि (उमेदार) त्रि० हेमच०। तदाकारयुक्ते जतुनि (जौ) हेमच०।

कार्पटगुप्तिका स्त्री कार्पटेन खण्डवस्त्रेण गुप्तैव स्वार्थे क। (झुली) (वटुया) इति ख्याते पदार्थे शब्दचि०।

कार्पटिक त्रि० कर्पटेन चरति ठक् कार्पटोऽस्त्यस्य वा ठन् कषायखण्डवस्त्रेण चारिणि १तीर्थयात्राप्रसक्ते। "विश्रान्तकार्पटिकप्रस्फुटितचरणधूलिधूसरकिशलयलाञ्छितोपकण्ठैः" काद०। "नित्यं कार्पटिकान् सर्व्वान् समं पुत्रेण पश्यति" कारी०ख०१२अ०। २कर्मठे त्रिका०।

कार्पण्य न० कृपणस्य भावः ष्यञ्। १कृपणत्वे २दीनत्वे च "कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः" गीता। "कार्पण्यं केवला नीतिः क्रौर्य्यं श्वापदचेष्टितम्" हितो०।

कार्पास त्रि० कर्पास्या अवयवः विल्वा० अण्। कर्पासीविकारे सूत्रादौ। तस्य फले लुक्। कर्पासी स्वार्थेऽण् ङीप् कर्पासी (कापास) २ वृक्षे स्त्री। स्वार्थे क। कार्पासिकाऽप्यत्र। स्वार्थिकस्यापि प्रकृतिलिङ्गातिक्रमस्य क्वाचित्कत्वात् कार्पसकोऽप्यत्र पु०। "कार्पासको लघुः कोष्णो मधुरो वातनाशकः। तत्पलाशं समीरघ्नं रक्तकृन्मूत्रवर्द्धनम्। तत्फलं पिण्डिकानाहपूयस्रावविनाशकृत्। तद्बीजं स्तन्यदं वृष्यं स्निग्धं कफकरं गुरु" भावप्र०। अधिकं कर्पासशब्दे १७२३पृ०दृश्यम्।

कार्पासधेनु स्त्री स्त्री कार्पासरचिता धेनुः। दानार्थं कल्पितायां कार्पासवस्त्रादिनिर्म्मितायां धेनौ। तद्विधानं हेमा० दा०ख० वराहपुराणे यथा

"अतःपरं प्रवक्ष्यामि धेनुं कार्पासिकीं शुभाम्। विश्वस्य गुह्यगुप्त्यर्थं ब्रह्मणा चांशुकङ्कृतम्। कार्पासमूलन्तच्चापि तेनासावुत्तमा स्मृता। सा च कार्पासभारेण धेनुः श्रेष्ठा प्रकीर्त्तिता। मध्यमा च तदर्द्धेन कन्यसी (कनिष्ठा) च तदर्द्धतः। पूर्ववद्वस्त्रधान्यञ्च हिरण्यञ्च तथैव च। वत्सकन्तु चतुर्थांशैर्दानमन्त्रोऽभिधीयते"। पूर्व्ववदिति वराहपुराणोक्ततिलधेनुवदित्यर्थः। "हेमकुन्देन्दुदेवेशि! क्षीरार्णवसमुद्भवे!। सोमप्रिये! सुधेन्वाख्ये! सौरभेयि! नमोऽस्तु ते। दत्तेयमिन्दुनाथाय शशाङ्कायामृताय च। अत्रिनेत्रप्रजाताय सोमराजाय वै नमः"। "यस्त्वेवं परया भक्त्या ब्राह्मणाय प्रयच्छति। स याति सोमलोकन्तु सोमेन सह मोदते। न रोगी न ज्वरी कुष्ठी कुले तस्य प्रजायते। पुत्रदारसमोपेतो जीवेच्च शरदां शतम्"। वस्त्रधेन्वादयोप्यत्र

कार्पासनासिका स्त्री कार्पासस्य तत्पूरणार्था नासिकेव। (टेको) तर्कौ शब्दरत्ना०। कर्पासनासिकाप्यत्र।

कार्पासपर्व्वत पु० दानार्थं कल्पिते धान्यशैलादिषु दशसु अचलेषु कर्पासवस्त्रनिर्म्मिते पर्व्वतभेदे तद्विधानादि हेमा०दानख० ब्रह्माण्डपुराणे यथा

"भगवानुवाच। अतःपरं प्रवक्ष्यामि कार्पासाचलमुत्तमम्।